

CECILIE ENGER

HIMMELSTORMEREN

En roman om Ellisif Wessel

FORORD

Ellisif Wessel (1866–1949) kunne med enkelhet valgt å se på samfunnet utenfor ved å trekke tunge fløyelsgardiner litt til side. Men hun gjorde ikke det, hun valgte et stormfullt liv i samfunnets ytterkant. En tilværelse der hun ble hatet, der avisene kalte henne for Morderengelen.

Hva drev henne til å mene så sterkt om samfunnskrefrene at store deler av landet ønsket å stille henne for retten? Og spyttet når de hørte navnet hennes?

Det var det som vakte min interesse og nysgjerrighet.

For mye av kunnskapen om Ellisif og Andreas Wessel står jeg gjeld til forfatteren Dag Skogheim, som tidlig i arbeidet generøst fortalte meg alt han visste om disse to menneskene. Selv har han skrevet om Ellisif i boken *Kvinner i nordnorsk arbeiderbevegelse – Ellisif Wessel* (1977).

I tillegg har Skogheim gitt meg tilgang til sine arkivopptak og intervjuer med mennesker som kjente Ellisif Wessel og var en del av gruvemiljøet i Kirkenes og Bjørnevatn før annen verdenskrig. Det er jeg utrolig takknemlig for!

Takk også til min fine redaktør Trude Rønnestad, til Unn Falkeid Butenschøn som har vært en inspirerende venn under arbeidet, til Anine Müller for hennes mange historier om Müller-familien, til Silja Støyva Arvola, his-

toriker og konservator ved Sør-Varanger museum og til
Torger Aarstad Aase som først gjorde meg oppmerksom
på henne som romanen handler om.

Asker, juni 2007

Cecilie Enger

*

Hun hører fremtiden til.

Om Ellisif Wessel så seg tilbake, ville hun se sin vei overstrødd med kastesteiner som hennes motstandere forgjerves forsøkte å ramme henne med.

Johan Falkberget, 1916

*

Giv frit dig selv, der spørres ei om mer.

Ellisif Wessel, 1903

*

En valk på floden er vi –

Så går vi under

Ellisif Wessel, 1930

FØRSTE DEL

KIRKENES 1895

Han løper som et jaget dyr. Snøen er ikke dyp, men i mørket blir den ujevne bakken utsydelig, han faller flere ganger, enda han ellers er vant til å løpe nesten overalt. Det blåser kuling. Det er 16. desember og østavind. Den kommer fra Russland, har blåst seg blå over Sibir, gjennom de enorme skogene har den dratt med seg noe kvist som pisker ham i ansiktet. Ved Boris Gleb har den blandet seg med lyden av kirkeklokkene som nå klinger i ørene hans. Terrenget fører ham nedover, og den eneste tanken han har er at doktoren må være hjemme.

Han ser et lys, og enda et. Da er det ikke langt igjen, han øker farten.

Så merker han hunden. Den står plutselig foran ham, med sikkende kjeft. Han stanser. Og så en føl latter. Laternen har han hørt før, den tilhører Niilas Nilima, han eier hunden også. Bak ham står to andre gutter, han vet hvem de er også, han har pleid å holde seg unna dem, alle tre.

– Dårlig tid?

Han svarer ikke, må fortsette å løpe, han forsøker seg på en vinkel utenom de tre guttene. Det liker de tydeligvis ikke, Niilas kommanderer bikkja etter ham.

Kjeften er svær og sikkende, alt i ham stivner av redsel, beina vil ikke løpe. Bare hjertet fortsetter i samme tempo som før, og trykket i blæren er plutselig umulig å kontrollere. Han merker at det varmer i buksene, men de andre

kan ikke se noe, til det er det for mørkt. Bare den motbydelige kjøteren værer lukten, den nærmer seg interessert, med vibrerende nese og senket hode.

Niilas brøler. Kjøteren stanser et sekund, fortsetter prøvende mot gutten, men snur da eieren roper den tilbake enda en gang.

– Du skal være med oss, Johan Penta! I stemmen til Niilas finnes ikke snev av spørsmål eller rom for forhandlinger, det er en kommando. De to andre guttene, som står like bak Niilas, nikker. Den ene sier: – Hører du dårlig også? De er like elendig kledd som ham selv, i slitent skinn og gammel vadmel, fulle av grå reinsdyrhår etter fellene.

Han kan ikke være med dem, han må løpe videre til doktorstua, han kan ikke gjøre noe annet enn å få tak i doktor Wessel. Det eneste han må, er å komme seg til huset de kaller Solheim.

– Hun blør seg i hjel, hadde faren hans sagt. Akkurat slik. Derfor har han dårlig tid. Derfor kan han ikke stå her og pisse på seg. Derfor må han springe for livet.

Faren hans er for det meste taus. Når han snakker, bruker han korte setninger. Ikke noe utenomsnakk. Hun kommer til å blø seg i hjel. Moren hans. Hun har bare vært gravid i noen måneder, som han har visst om i alle fall. Hun skulle ikke føde ennå. Moren hans er 29 eller 30 år. Helt sikkert er det at hun heter Jakobina og venter sitt fjerde barn. Men det skulle ikke skje nå. I tre dager har hun blødd. Ligget som en bylt på sengebrisken med beina oppunder seg. Hun har bare sukket svakt og pustet tungt med åpen munn. Hun har ikke engang passet varmen. Det har han gjort. Passet ovnen og de to småsøstrene, fått dem til å være stille. Han har lagt feller og høy under henne. Han har gått ned i råka og hentet vann, stekt

sei og kokt grøt av semulegrynn. Forsøkt å holde vinden og snøen ute og dyrrene inne.

Men nå har han løpt fra dem. Han huket seg sammen, la seg tungt mot dørlemmen, skjøv den opp og sprang med farens stemme i hodet. Hun blør seg i hjel.

De gir ham valget mellom å ta av seg buksa og pissee tretten bokstaver – s o s i a l i s t s v i n – i snøen, eller ikke å komme frem til doktorstua. De vil se det skjeve lemmet hans, sier de, det de har hørt rykter om. Det er det de vil. Blæren hans er allerede tømt, og ingen kan se et eneste gulstavet pisseeord i dette mørket, i dette været. Han sier det, at han ikke kan. Han hører latteren deres igjen, som en uling vinden fanger og løfter med seg bort. Han roper til dem at han kan bokstavene, han har vel gått på skole! De har jo gått på skole sammen, både i år og tidligere år, men at han ... at han ...

– Si det i stedet, sier Niilas. – Du kan si høyt og tydelig at doktorfrua er et sosialistsvin som nekter for at Gud fins.

Johan Penta er egentlig sint på doktorfruen, hun som en gang fikk ham til å invitere flere folk til Solheim for å lytte til hennes høytlesning av en bok. Da ingen kom, hadde Ellisif ristet på hodet og sagt at det var gudligheten deres som stod i veien for fornuftens. Da hadde Johan blitt så redd at han lovte seg selv at han skulle bli prest, hvis han bare fikk mulighet til utdannelse og et tegn fra Gud om at det var det han skulle bli.

Men nå må han rekke frem, hvis ikke kommer moren hans til å dø. Og i vinden og kulda fomler han med tauet rundt livet, han drar den tunge buksa ned mot lårene, og kjenner hvordan snøføyken er som nålestikk mot huden.

Han tar seg i å ønske at de lo i stedet for å måpe.

– Doktorfrua er et sosialistsvin, sier han og hakker ten-

ner. Han vet ikke riktig hva det betyr, og sier unnskyld-unnskyld-unnskyld inni seg fordi han sikkert har bannet. Han har aldri hørt ordet før, og det kan i grunnen være det samme med betydningen, men det klinger farlig kraftfullt. Sannsynligvis er det grovt og handler om å pare seg. Han sier det en gang til, som for å forsikre seg om at de hører ham:

– Doktorfrua er et sosialistsvin.

Så er det over. Det blir ingen kamp, ingen slag, selv kjøteren er stille.

– Stikk! sier Niilas.

Han løper videre, han sklir og renner, snubler, løper. Hun kan blø seg i hjel. Hun må ikke det. Han sier det for hvert eneste byks han tar: Må ikke. Må ikke. Må ikke. Ingen av dem kan eksistere eller klare seg uten henne.

Han finner huset med det samme, midt i lia. Kirkenes er bare en liten klynge hus, bundet sammen med et sålete veistrekk, og han har vært i det toetasjers store trehuset før. Med veranda. Han hadde aldri sett et hus med egen veranda før han så huset til doktor Wessel.

Han banker på den brune ytterdøren på husets kortende. Han böyer seg, holder hendene mot knærne som skjelver, han må finne pust og ord og dessuten hjelper det å stå slik for ikke å falle. Den isblå vinden blåser pusten hans bort så snart han har sluppet den fra seg, før han fyller lungene på nytt.

Hvor er de? De må være hjemme! Han dundrer på døren, selv om det er hos doktorens. Han hører skritt og en lyd av noe som fjernes bak døren. Så står hun der, doktorfruen Ellisif Wessel.

– Han må komme!

– Hvor?

– Hjem til oss.

- Hvem er syk?
- Moren min. Jakobina Penta. Hun blør. Men det skulle ikke være ennå!

- Hva skulle ikke være ennå?
- Fødselen.

Hun snur seg i døren og roper på mannen sin. Johan hører på stemmen hennes at den er skarp og lyder alvorlig. Det er beroligende. Doktoren er hjemme, og doktorfruen har tatt ham alvorlig. Hun sier det er bra at han kom rett til dem, fordi den omreisende jordmoren dagen før hadde gått til en tvillingfødsel i Jarfjord.

Hun åpner døren helt og sier han skal komme innenfor. At ingen skal være unødig ute i sånt vær. Han blir engstelig igjen, vil ikke doktoren ut i dette været? Vil han ikke være med tilbake til moren?

Doktoren stiller ham også spørsmål. Noen få, de er lette å svare på. Så sier han at han skal hente noen saker, og finne frem skiene sine.

– Det tar ikke lang tid, sier doktorfruen. Og: – Vil du sitte? Hun peker mot en liten benk i gangen.

Johan rister på hodet.

– Det er ikke noe galt i å stå, sier hun. Hun henter et glass vann til ham, og to brødkiver med kjøttpålegg. Johan tenker at det er som nattverden presten utfører i kirken. Vann og brød. Kjære, allmektige Gud, tilgi meg alle mine synder. Han drikker og spiser, mens hun, doktorfruen, også begynner å kle seg. Hun finner frem en kraftig skinnkåpe som hun tar utenpå den svarte selekjolen, og utenpå kåpen fester hun et tykt belte, og på hodet setter hun en rund skinhatt med hvit oppbrettet kant. Hun snur seg for å hente noe i stuen, og lar døren stå åpen.

Det lukter her. Annerledes enn hjemme hos dem, annerledes enn hos noen han har vært hos. Det er en lukt som

minner om sommerskog. Han tar seg i å tenke at det nok er rent hos doktorens. Han ser bøker overalt. En hel vegg er dekket av bøker, på det runde stuebordet også, der de ligger oppå hverandre, sammen med aviser og innrammede glassplater. Ved siden av bordet står fotografiapparatet hennes.

Hun har tatt bilde av ham en gang, i fjar, da elva var så full av laks at man kunne plukke fisken med hendene. Hun hadde villet ha ham med på bildet hun tok av fiskerne. Han hadde smilt. Stått mellom dem, selv om han ikke var voksen. Det er derfor han vet at glassplatene skal legges i lommen på siden av apparatet. Det er derfor han vet at det er inni apparatet at lyset brente ham og de voksne mennene fast til glassplaten, etter at doktorfruen hadde gjort alle sine forberedelser og trykket på en ball.

De går mot hjemmet hans i en sky av mørk snøføyk.

Han er lett, han synker ikke dypt ned i snøen mens han løper ved siden av de to som legger seg på vinden og skiene. Doktoren har også pelsfrakk, på hendene har han reveskinnshansker og på ryggen har han bundet fast doktorvesken med brede lærremmer.

Huset er lite, som alle hus her omkring. Men det har plankevegger og ordentlige gulv, og de har ikke dyr og mennesker i samme hus. Det gløder i ovnshjørnet, og et vaklende lys blafrer fra to parafinlamper da de kommer inn i rommet, der moren ligger under et bilde av Kristus med glorie og utstrakte hender. Bare Han ikke vil ha henne allerede!

Siden det nesten er helt mørkt ute, er øynene allerede tilvent det som skal sees når de kommer inn. Moren tar guttens hånd da han kommer bort til henne, med lukkede øyne sier hun at han alltid har vært til å stole på. Det er

blod i sengen, hun har forsøkt å skjule det for de to små-jentene ved å legge en jakke over, men han ser at det har trukket inn i jakken også.

Doktoren har trampet av seg snøen utenfor og henger jakken over en stolrygg. Doktorfruen ordner med et vaskevannsfat og kokende vann. Hun spør om de har noen rene kluter eller håndklær, men det vet han ikke om de har. Noen rene? Hvor er faren hans? Han spør den eldste av de to små, men hun rister på hodet. Hun vet ikke. Han er kanskje hos dyrene, han er gjerne det. Doktoren har noe tøy i vesken sin, han river det i to. Doktorfruen legger det i det kokende vannet.

Han ser det, at kreftene hennes snart tar slutt. Hun må ha mistet mye blod. Hun har ingen farge i ansiktet lenger, barnet skulle ikke komme før på nyåret, i februar eller mars. Han ser at doktoren snakker med moren, og at han løfter opp armen hennes, og trykker pekefinger og langfinger mot håndleddet hennes, mens han ser på et sòlvur som han har fisket opp av lommen.

Selv serverer han søstrene kald grøt, det får holde. Han setter seg på stolen for enden av bordet. Han vil ikke gå i veien. Han ser hvordan doktorfruen lager et forheng rundt moren ved å henge sengeteppet over to stolrygger. Nå lukker han øynene og tvinger seg til å se for seg hvordan alt vil bli til våren. Han må det, presse frem bilder av hvordan det skal bli, grønnere og varmere og lyst hele døgnet. Og moren skal være der med den lille broren eller søsteren, og hvis hun bare får leve, skal han aldri, aldri mer ergre seg over at han må passe Oleanna og Bergitte. Han skal aldri snakke nedsettende om doktoren eller doktorfruen, og han skal aldri ønske seg at den ikke var skjev.

Han åpner øynene da doktoren sier: – Livmoren trekker seg ikke lenger sammen, det er ingen rier mer. Vi må hente det ut.

Johan Penta kjenner plutselig at han ikke liker at doktoren er der. Han vet han må være takknemlig, men han er det ikke. Han vil ikke at moren skal ha vondt, han vil ikke at de skal være der, at det skal være nødvendig.

Doktoren diskuterer lavmælt med fru Ellisif Wessel: Han må forløse moren med operasjonskniven, men hun er for svak til å tåle en operasjon. Barnet er uansett for lite til å overleve. Kanskje bare tredve uker. Han må tenke på moren. Doktoren kjenner på magen, den er ikke stor, men likevel hard og utspent. Han kjenner på innsiden. Mormunnen er åpen, hinnene er hele, fosteret har vært på vei nedover, han kan kjenne hodet med fingrene, men så har det stanset. Og barnet må ut nå, moren kan ikke vente lenger.

Johan vil tenke på lyset igjen. Hele døgnet med mange stunder for seg selv. Han skal gjøre alt hun ber ham om, aldri være gretten, og om morgenene skal lyset være hvitt og klart, og ute skal det være lysegrønt på bjerkene, og utover dagen skal det bli så varmt i et av de mange vannene at de kan bade. Og når han blir voksen, skal han ikke drive med dyr og fiske som faren, han skal bli prest. Han kan godt bli prest. Hun må overleve!

Doktoren finner frem lansetter og saks, han desinfiserer instrumentene. Kvinnens hjerterytme er så svak, han kan ikke risikere at hun mister mer blod. Doktoren mummer noe om at det er merkelig at fødselen har begynt, for så å stanse opp.

Han er en dyktig lege, Andreas Wessel sier det til seg selv, at han er god til å stanse blødninger, at han ikke må tvile på det, at han må gjøre det han må gjøre akkurat nå, at han ikke har mye tid på seg. Ellisif hjelper til. Hun vasker Jakobina Penta, som snakker norsk og er rundt tredve uker på vei med sitt fjerde barn, og som, når hun av og til åpner øynene, ser redd og liten ut. Og han hvis-

ker til henne at hun skal puste rolig, at han skal gjøre alt som står i hans makt for å hjelpe henne.

Når doktoren reiser seg, kommer hodet hans godt til synne over forhenget. Ellisif Wessel har satt to ekstra lamper borte ved morens seng, og de får doktorens svette til å skinne, som om noen har festet små glassperler i tinningen hans. Så bøyer doktoren seg ned over moren igjen.

Andreas Wessel må klippe opp skjedeåpningen hennes for å få ungen ut. Men Jakobina Pentas puls blir svakere og svakere. Til slutt er den helt borte.

Johan sitter helt urørlig, han ser bare hvordan doktorens bevegelser blir raske, hektiske, at han bøyer seg over moren hans og legger all sin tyngde på magen hennes, og en gang til, at han blir borte bak forhenget igjen, et sted nede ved beina hennes. Fra en verden langt borte ser han Ellisif Wessel med noe umenneskelig og rødt i armene, men det er ikke så farlig, for han ser på doktor Andreas Wessels ansikt at han ikke greier å redde moren hans. Det var det han visste, at han aldri skulle løpt etter doktoren, at det aldri er noen som kan hjelpe når man virkelig trenger det.

Doktoren presser fingertuppene sine mot halspulsåren hennes og finner ingenting. Johan blir forbauset og våkner liksom av en tilskueraktig dvale da han hører doktorens sinne:

– Helvetes fattigdom! Doktoren banner, Johan skvettet og tørker seg under nesen og kjenner hvordan han blir grepst av panikk da doktoren tar av seg de små, runde brillene sine og med en trett bevegelse stryker pannehåret sitt bakover og banner enda en gang.

Johan reiser seg og går bort til de to søstrene sine, han klarer ikke å holde rundt dem, klarer ikke å beskytte ørene deres, men de holder hverandres hender, alle tre, og han

lukker øynene for å forsøke å gjenvinne fatningen, men det er umulig, det er som om fatningen og alt annet har forsvunnet for ham.

Det er en pike. Hun er ikke død. Doktor Wessel har forløst henne fra moren og fjernet slimet i svelget. Doktoren vil de skal legge fosteret på morens bryst slik at de skal få være sammen de minuttene barnet fortsatt lever. Ingen barn, selv ikke på et sykehus i Kristiania, overlever når de er så små.

Men Ellisif Wessel sier noe med lav og inntrengende stemme, hun holder barnet fortsatt og trekker til seg en stol som hun setter seg på. Så åpner hun kjolen og blussen, og selv om det er mørkt, kan gutten se at hun legger barnet til brystet sitt. Barnet viser ingen tegn til liv, det er nesten ikke et barn heller, men et rødt og skrukkete monster, det gaper ikke, og gjør ingen antydninger til bevegelsjer med de tynne armene eller beina.

Ellisif presser fingrene mot brystet sitt, trekker røde striper nedover huden for å hente ned en eneste dråpe melk som må kunne finnes i kjertlene hennes etter aborten for bare en uke siden, og denne gangen hadde hun gått lenge, nesten seks måneder.

Plutselig ser doktoren for seg de store glassene på anatominalen ved universitetet i Kristiania, de med små og større fostre på formalin, en utstilling med korte forklaringer under hvert glass. Dødfødt, sjette måned. Abortert, femte måned. Tvillinger, fjerde måned. Tett, kvalmende luft inne i salen.

Så åpner noen døren og frisk luft kaster seg over rommet og river ned forhenget foran den døde kvinnen, hun som etterlater seg tre barn i denne elendige verden. Så lukkes døren.

Johan hører faren før han ser ham. Han står i døren

og er lang i armene og spør om de ikke burde hatt presten her i stedet. Han nikker mot blyten ved Ellisif Wessels bryst. Så ser han Jakobina som er ubevegelig og liten i sengen deres, og han ser huden hennes som ligner gråpapir, og han vet at heller ikke han greier seg uten henne.

Han sier bare: – Ikke.

Det er alt han sier det neste døgnet, de neste dagene, men han tar kniven ut av slira og holder så hardt om knivbladet at knoklene hvitner.

Barnet var kanskje toogtredve uker gammelt ved fødselen.

Ellisif Wessel la varme kluter på brystet sitt, og presset ut en gul dråpe næring, og enda en, men barnet hadde ingen sugerefleks. Etter noen timer stanset barnets hjerte.

Johan Penta fikk hovedansvaret for oppveksten til de to småsøstrene sine. Men Ellisif var der bestandig, i bakgrunnen. Med ekstra mat i harde år, med hjelp til skolearbeid. Og siden la hun, umerkelig, mynter i blikkboksen som skulle inneholde familien Pentas husholdningspenger.